

Długie ramię **MOSKWI**

ZAKULISOWE STUDIA SPOŁECZNE

Rada Programowa

Andrzej Zybortowicz (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) — przewodniczący
Łukasz Afeltowicz (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)
Stanisław Burdziej (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie)
Krzysztof Pietrowicz (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)
Radosław Sojak (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)
Piotr Stankiewicz (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)
Joanna Szalacha (Wyższa Szkoła Bankowa w Toruniu)
Daniel Wicenty (Uniwersytet Gdański)

We współczesnych naukach społecznych w Polsce dominuje „sentymalna” wizja społeczeństwa. Zakłada ona, że wystarczy badać instytucje formalne, jawne interesy i oficjalnych aktorów, by dotrzeć do istoty zjawisk społecznych. W opozycji do tej wizji uważamy, że badania społeczne ograniczające się tylko do łatwo dostępnych, jawnych aspektów życia społecznego tracą z oczu ważną część rzeczywistości, kryjącą się właśnie za kulisami. Idee, które legły u podstaw serii wydawniczej „Zakulisowe Studia Społeczne”, odwołują się do alternatywnej i niesentymalnej wizji społeczeństwa. Podejście to koncentruje się bowiem wokół tego, co jest intencjonalnie skrywane przed opinią publiczną — jak niejawne sieci powiązań, ukryte grupy interesów, niektóre nieformalne instytucje, a także systemowa przemoc i mechanizmy manipulacji życiem społecznym.

Zamierzamy koncentrować się na analizie tych zjawisk, które w sposób systematyczny prowadzą do osłabienia państwa, takich jak korupcja, relacje klientelistyczne, konflikt interesów czy użycie przemocy jako regulatora w polityce i gospodarce. Zjawiska te są ze swej natury trudne do badania. Poprzez rozwijanie koncepcji oraz metod badawczych pozwalających radzić sobie z ich analizą chcemy zachęcić badaczy z różnych dyscyplin do podejmowania własnych studiów zakulisowych aspektów życia społecznego. Mamy nadzieję, że dociekania te przyczynią się do stworzenia bardziej trafnego obrazu rzeczywistości społecznej, a tym samym pozwolą na bardziej owocne, praktyczne rekomendacje ze strony nauk społecznych dla instytucji politycznych i gospodarczych.

Badaczy zainteresowanych publikacją prac w naszej serii zachęcamy do współpracy i skontaktowania się z nami: obrotysferspolecznych@gmail.com.

Logo naszej serii przedstawia dom, w którym w 1473 roku w Toruniu urodził się Mikołaj Kopernik. Wybraliśmy ten znak, bo tak jak Kopernik próbujemy pokazać, że świat — w tym wypadku świat społeczny — porusza się i działa według innych zasad, niż się powszechnie sądzi.

SŁAWOMIR CENCKIEWICZ

Długie ramię MOSKWY

**Wywiad wojskowy Polski Ludowej 1943–1991
(wprowadzenie do syntezy)**

**ZYSK I S-KA
WYDAWNICTWO**

Copyright © by Sławomir Cenckiewicz, 2011
All rights reserved

Redaktor prowadzący

Donata Wojtkowiak

Projekt graficzny okładki

Agnieszka Herman

Zdjęcia Wojciecha Jaruzelskiego i Czesława Kiszczaka na okładce
Grzegorz Rogiński/Forum

Opracowanie graficzne i techniczne

Barbara i Przemysław Kida

Recenzent

dr hab. Andrzej Zybortowicz, profesor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

Opinie wydawnicze

Anna K. Piekarska

Witold Bagieński

Cytat z gen. Władysława Andersa, który posłużył za motto książki, pochodzi z pracy
Generał broni Władysław Anders. Wybór pism i rozkazów, wstęp, wybór i opracowanie
Bogusław Polak, Warszawa 2009, s. 380.

Kontakt z autorem poprzez stronę internetową

www.slawomircenckiewicz.pl

Wydanie I

ISBN 978-83-7506-911-2

Zysk i S-ka Wydawnictwo

ul. Wielka 10, 61-774 Poznań

tel. 61 853 27 51, 61 853 27 67, faks 61 852 63 26

dział handlowy, tel./faks 61 855 06 90

sklep@zysk.com.pl

www.zysk.com.pl

Druk i oprawa

Toruńskie Zakłady Graficzne „Zapolex” Sp. z o.o.

Śp.

Prezydentowi Rzeczypospolitej

LECHOWI KACZYŃSKIEMU

(1949–2010)

inicjatorowi likwidacji

Wojskowych Służb Informacyjnych,
będących kontynuacją wywiadu wojskowego PRL

*Tradycja oręża polskiego jest tak wielka
i tak stara jak nasza tysiącletnia historia.
Są w niej zwycięstwa, są i klęski,
ale nie może w niej być zdrady narodowej.
Lepiej nie mówić o tradycji tam,
gdzie oddziały formował nasz wróg i najeźdźca Polski*

gen. Władysław Anders
przemówienie radiowe z 25 II 1954 r.

SPIS TREŚCI

Wykaz ważniejszych skrótów	13
Wprowadzenie	
<i>Rzecz osobista — Potencjał i mitologia LWP — Stan badań — Cel badawczy i konstrukcja książki — Podstawa źródłowa — Podziękowania — Nota edytorska</i>	17
1. Ludowe Wojsko (nie)Polskie	
<i>Zdrada Polski i towarzyszy niedoli — Dzieci Zarubina — Willa w Małachowce — O polską republikę rad — Polska Dywizja Armii Czerwonej — Opiekunowie z GRU</i>	39
2. Wywiadowcze korzenie i początki	
<i>Sowieccy wywiadowcy — Niedorozwój kadrowy — Geneza: OGPU/NKWD — Oddział Informacyjny Sztabu Głównego — Oddział II Sztabu Generalnego</i>	47
3. „Kadry są najważniejsze”: instruktorzy i ich agenci (1944–1956)	
<i>Polski „Razwiedupr” — Instruktorzy GRU — Agenci, kryminaliści, „Hiszpanie” — Polonizacja — „Smiersz” i Wielka Czystka — Karuzela szefów — Narodziny Zarządu II — Kadry z Akademii Dyplomatycznej w Moskwie</i>	61
4. Walka z reakcją (1945–1956)	
<i>Wywiad globalny — „Baza werbunkowa” — Likwidatorzy polskiego podziemia — Dywersanci i rozłamowcy — Moskiewska sieć — Zabójczy senator McCarthy — Forsa jest najważniejsza — Na tropie pilsudczyków i narodowców — GRU przeciwko PSZ — Złodzieje złota</i>	101
5. Na Zachód marsz... (1956–1981)	
<i>Ku wojnie z Zachodem — Plan konsolidacji specsłużb — WSW chroni i czuwa — Opiekun Iwaszutin — Zaginiony Kozłowski — Nielegalni inwalidzi — Porywane dzieci i matrioski z sierocińców — Ludzie „Wolskiego” — Nieudacznicy Kiszczaka — Kursanci GRU — Dezerterzy — Kanał Jaruzelskiego</i>	127
6. Pożar (1981–1987)	
<i>Lawina dezerterów — Na tropie kontrrewolucji — Kolonizacja państwa — Wielka reforma i Oddział „Y” — W poszukiwaniu technologii — Zacharski the best! — Flirt z terrorystami — „Kraje trzecie” — Mizeria wywiadowcza — Potęga wywiadu w... kraju</i>	227

7. „Rewolucja wojskowa” Misztala (1987–1991)

Laboratorium pierestrojki — Parasol Kiszczaka — „Bezdziedziczne spadki zagraniczne” — Zlecenie na FOZZ — „Niekonwencjonalne operacje bankowe” — Czasu mało, wypożyczenie „Dika”! — Dekonspiracja „matki afer” — Niezatapialny Oddział „Y” — „Perspektywiczna kadra” — Lifting Zarządu II — „Nasi” w MON i start WSI 327

Życie po życiu (1991–2006)

Sowiecki background — Parys desowietyzator — Obrońcy Oleksego — „Rolandy” i gaz musztardowy — Powrót Makowskiego — Aktywność krajowa — Sanacja Rusaka — Faul Dukaczewskiego — Przeciwnicy lustracji — Konsensus likwidacyjny 383

Zakończenie i podsumowanie

Wywiad bez sukcesów — Kontrwywiadowcza antyochrona — Beneficjenci transformacji — Długie ramię Moskwy — Koniec mitu 427

Wykresy i tabele

Nr 1. Obsada kierownicza Oddziału II Sztabu Generalnego WP (według etatu 1/48, stan na 31 lipca 1945 r.)	66
Nr 2. Alfabetyczny wykaz oficerów Armii Czerwonej pełniących służbę w wywiadzie wojskowym Polski Ludowej — w komórkach zwiadowczo-rozpoznawczych, Oddziale Rozpoznawczo-Wywiadowczym Sztabu Głównego WP, Oddziale II i Zarządzie II Sztabu Generalnego (1943–1958)	94
Nr 3. Struktura organizacyjna Oddziału II Sztabu Generalnego WP (stan na 1 września 1945 r.)	108
Nr 4. Schemat łączności sieci agenturalnej Oddziału II Sztabu Generalnego w Stanach Zjednoczonych w 1951 r.	117
Nr 5. Struktura Pionu Operacyjnego i Pionu Informacyjnego Zarządu II Sztabu Generalnego WP (według statusu zatwierdzonego 27 kwietnia 1965 r.)	140
Nr 6. Kategorie tajnej współpracy z wywiadem wojskowym Polski Ludowej (Oddziałem II i Zarządem II Sztabu Generalnego WP) w latach 1945–1990	144
Nr 7. Organizacja łączności pomiędzy Centralą wywiadu a nielegalnym rezydentem	144
Nr 8. Rodzaje i sposoby przerzutu wywiadowców przygotowanych do pracy w wywiadzie agenturalnym	161
Nr 9. Schemat pracy agenturalnej w obiektach wywiadowczego zainteresowania	162
Nr 10. Rodzaje Wojskowego Wywiadu Strategicznego	166
Nr 11. Schemat organizacyjny Pionu Operacyjnego Zarządu II Sztabu Generalnego WP w drugiej połowie lat 70.	208
Nr 12. Oceny pracy operacyjnej i informacyjnej rezydentur Oddziału IV Zarządu II za 1978 r. sporządzone przez płk. Jerzego Sączka	211
Nr 13. Szefowie Oddziału II i Zarządu II Sztabu Generalnego WP (1945–1990)	225
Nr 14. Wykaz oficerów Zarządu II Sztabu Generalnego WP pełniących funkcje pełnomocników-komisarzy w okresie stanu wojennego	263
Nr 15. Schemat organizacyjny Pionu Operacyjnego Zarządu II Sztabu Generalnego WP po reorganizacji w 1983 r.	268
Nr 16. Schemat organizacyjny Pionu Informacyjnego Zarządu II Sztabu Generalnego WP po reorganizacji w 1983 r.	270

Nr 17. Struktura organizacyjna Oddziału Agenturalnego Wywiadu Strategicznego (Oddziału „Y”) z 1984 r.	283
Nr 18. Szefowie Agenturalnego Wywiadu Strategicznego (Oddziału „Y”) w latach 1983–1991	284
Nr 19. Zastępcy szefa Agenturalnego Wywiadu Strategicznego (Oddziału „Y”) w latach 1983–1991	284
Nr 20. Stan agentury i współpracowników podległych poszczególnym oddziałom operacyjnym Zarządu II w latach 1984–1985	292
Nr 21. Analiza wysp, zdrad, dezercji i prób werbunków pracowników kadrowych i aparatu nielegalnego Zarządu II Sztabu Generalnego WP za lata 1960–1986 opracowana przez Oddział VI Szefostwa WSW	298
Nr 22. Wykaz rezydentur Zarządu II pod przykryciem (stan na 16 II 1988 r.)	323
Nr 23. Udział aparatu wywiadowczego Zarządu II w zdobywaniu materiałów (stan na 1986 r.)	324
Nr 24. Zakup materiałów w wywiadzie wojskowym na bazie handlu zagranicznego	324
Nr 25. Rozmieszczenie oficerów pod przykryciem (OPP) i współpracowników Zarządu II w instytucjach przykrycia w 1988 r.	325
Nr 26. Struktura Zarządu II Wywiadu i Kontrwywiadu w latach 1990–1991	378
 Aneksy	
1. 1984 wrzesień 17, Warszawa — Szczegółowy zakres działania komórek organizacyjnych Zarządu II Wywiadowczego Sztabu Generalnego WP wraz z odrębnymi poprawkami z 1991 r., które miały dostosować treść dokumentu do nowych warunków działania wywiadu wojskowego	439
2. Słownik ważniejszych pojęć stosowanych w komunistycznym wywiadzie wojskowym (Zarządzie II Sztabu Generalnego)	475
 Bibliografia	489
Indeks nazwisk	515

WYKAZ WAŻNIEJSZYCH SKRÓTÓW

AAN — Archiwum Akt Nowych
ABW — Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego
AIJP — Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku
AK — Armia Krajowa
AL — Armia Ludowa
AMSZ — Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych
AOK — Archiwum Ośrodka Karta
AON — Akademia Obrony Narodowej
ASG — Akademia Sztabu Generalnego
AWO — Agenturalny Wywiad Operacyjny

b.d. — bez daty
BH — Bank Handlowy
BHI — Bank Handlowy Internationale
BRH — Biuro Radcy Handlowego
b.r.w. — bez roku wydania
b.p. — brak paginacji

CAW — Centralne Archiwum Wojskowe
CIA — Central Intelligence Agency
CSRS — Czechosłowacka Republika Socjalistyczna
CzAL — Czechosłowacka Armia Ludowa
CZI — Centralny Zarząd Inżynierii

Dz.U. — Dziennik Ustaw

FBI — Federal Bureau of Investigation
FMW — Federacja Młodzieży Walczącej
FON — Fundusz Obrony Narodowej
FOZZ — Fundusz Obsługi Zadłużenia Zagranicznego

GL — Gwardia Ludowa
GPU — Gosudarstwiennoje Politicheskoje Uprawlenije
GRU — Głównoje Razwidywatielnoje Uprawlenije
GZI — Główny Zarząd Informacji

GZP — Główny Zarząd Polityczny
GZW — Główny Zarząd Wywiadowczy

IPN — Instytut Pamięci Narodowej

KC — Komitet Centralny
KZMP — Komunistyczny Związek Młodzieży Polskiej
KdsBP — Komitet do spraw Bezpieczeństwa Publicznego
KG — Komenda Główna
KGB — Komitet Gosudarstwiennoj Biezopasnosti
KI — kontakt informacyjny
KO — kontakt operacyjny
KP USA — Komunistyczna Partia USA
KPP — Komunistyczna Partia Polski
KPZS — Komunistyczna Partia Związku Sowieckiego
KS — kontakt służbowy
KW — kontrwywiad
KW MO — Komenda Wojewódzka Milicji Obywatelskiej

LK — lokal kontaktowy
LK — lokal konspiracyjny
LWP — Ludowe Wojsko Polskie

MBP — Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego
MHZ — Ministerstwo Handlu Zagranicznego
MHZiGM — Ministerstwo Handlu Zagranicznego i Gospodarki Morskiej
MSW — Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
MSZ — Ministerstwo Spraw Zagranicznych
MZR — Międzynarodowy Związek Robotniczy

NAL — Niemiecka Armia Ludowa
NATO — North Atlantic Treaty Organization
NBP — Narodowy Bank Polski
NIK — Najwyższa Izba Kontroli
NKGB — Narodnyj Komissariat Gosudarstwiennoj Biezopasnosti
NKWD — Narodnyj Komissariat Wnutriennich Dieł
NPW — nielegalny pracownik wywiadu
NRD — Niemiecka Republika Demokratyczna
NSZ — Narodowe Siły Zbrojne

OPP — oficer pod przykryciem
OGPU — Obiedinionnoje Gosudarstwiennoje Politiceskoje Uprawlenije
OWP — Organizacja Wyzwolenia Palestyny
OZI — osobowe źródło informacji

PAN — Polska Akademia Nauk
PHZ — Przedsiębiorstwo Handlu Zagranicznego
PiS — Prawo i Sprawiedliwość

- PISM** — Polski Instytut Spraw Międzynarodowych
PKPR — Polski Korpus Przynależności i Rozmieszczenia
PKWN — Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
PLL LOT — Polskie Linie Lotnicze LOT
PLO — Polskie Linie Oceaniczne
PO — Platforma Obywatelska
POP — Podstawowa Organizacja Partyjna
PPR — Polska Partia Robotnicza
PRL — Polska Rzeczpospolita Ludowa
PSL — Polskie Stronnictwo Ludowe
PSZ — Polskie Siły Zbrojne
PZPR — Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
PŻB — Polska Żegluga Bałtycka
PŻM — Polska Żegluga Morska
- RFN** — Republika Federalna Niemiec
RO ZSP — Rada Okręgowa Związku Studentów Polskich
RP — Rzeczpospolita Polska
RWE — Radio Wolna Europa
- SB** — Służba Bezpieczeństwa
SG — Sztab Generalny
SGPiS — Szkoła Główna Planowania i Statystyki
SKW — Służba Kontrwywiadu Wojskowego
SOR — sprawa operacyjnego rozpracowania
SOW — Sąd Okręgowy w Warszawie
SPW — samodzielny pracownik wywiadu
SWR — Służba Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej
SWW — Służba Wywiadu Wojskowego
SZ — Siły Zbrojne
- TDW** — teatr działań wojennych
TW — tajny współpracownik
- UB** — Urząd Bezpieczeństwa
UOP — Urząd Ochrony Państwa
UW — Układ Warszawski
- WAD** — Wojskowa Akademia Dyplomatyczna
WAL — Węgierska Armia Ludowa
WAT — Wojskowa Akademia Techniczna
WKP(b) — Wszechzwiązkowa Partia Komunistyczna (bolszewików)
WP — Wojsko Polskie
WRON — Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego
WSI — Wojskowe Służby Informacyjne
WSW — Wojskowa Służba Wewnętrzna
WUSW — Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych

ZBoWiD — Związek Bojowników o Wolność i Demokrację

ZHP — Związek Harcerstwa Polskiego

ZMS — Związek Młodzieży Socjalistycznej

ZSP — Związek Studentów Polskich

ZSRR — Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

ZSRS — Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich

ZTS — Zakład Techniki Specjalnej

Wprowadzenie

Rzecz osobista — Potencjał i mitologia LWP — Stan badań
— Cel badawczy i konstrukcja książki — Podstawa źródłowa
— Podziękowania — Nota edytorska

Jest upalny 22 lipca 2006 r. Kolejna rocznica ogłoszenia manifestu PKWN w Moskwie, który dał formalny początek państwowości Polski Ludowej. Decyzją władz RP zostają przewodniczącym Komisji ds. Likwidacji Wojskowych Służb Informacyjnych. Gdy kilka dni później z pierwszej ręki zapoznają się z mentalnością wysokich oficerów tej służby, postanawiam ustalić i zrozumieć, jak to się stało...

Jak to się stało, że w Warszawie, w gmachu przy al. **Niepodległości**, przez tyle lat funkcjonował jeden z najważniejszych instrumentów **podległości** naszego kraju. Jak to się stało, że dopiero w siedemnastym roku budowania demokratycznej Polski rozmontowano tę postsowiecką redutę zlokalizowaną w najdalej na wschód położonym kraju zachodniej części Europy. I jak to się stało, że do realizacji tego zadania polskie państwo wyznaczyło doktora nauk historycznych¹.

Ukończenie przedkładanej Czytelnikowi książki traktuję jako wypełnienie — po pięciu latach — zobowiązania, którego podjąłem się w 2006 r., ponieważ jako badacz i historyk aż za dobrze wiem, iż ludzką pamięcią, naszymi zaszłościami nie można w dowolny sposób zarządzać. Nie można arbitralnie stwierdzić, że czegoś nie będziemy pamiętać, że jakiś fragment przeszłości jest nieistotny. Wreszcie, że pozbywanie się niepotrzebnego balastu wymaga wytrwałości.

Nie bez znaczenia jest to, jak wielkim zaufaniem (lub nieufnością) społeczeństwo darzy swoje wojsko. Jednym z celów niniejszej książki jest dostarczenie Czytelnikom rzetelnej wiedzy, racjonalnego fundamentu, na którym można budować zaufanie lub — gdy to uzasadnione — podtrzymać nieufność wobec pewnych instytucji i środowisk III RP. W tym do takich, które nie szczczędzą wysiłków, by ukazywać nam swój poddawany codziennemu „makijażowi” wizerunek rzekomej polskości².

¹ Zarządzenie w tej sprawie 22 VII 2006 r. podpisał minister obrony narodowej Radosław Sikorski. Zob. S. Cenckiewicz, *Śladami bezpieki i partii. Studia. Źródła. Publicystyka*, Łomianki 2009, s. 633 [fotokopia dokumentu].

² Przykładem takiego „makijażu” może być treść informacji zamieszczonej na stronie internetowej Stowarzyszenia „Sowa”, które grupuje byłych żołnierzy WSI, w większości wydających się z komunistycznych służb specjalnych: „W dniu 25 X 2010 r., nawiązując do statutu stowarzyszenia oraz żołnierskiej tradycji uroczystego obchodzenia rocznicy utworzenia 25 X 1918 r. w wybijającej się na niepodległość Rzeczypospolitej pierwszej struktury wojskowych służb specjalnych, odbyło się w Warszawie uroczyste spotkanie licznie przybyłych członków stowarzyszenia, jego sympatyków, byłych żołnierzy i pracowników Jednostki Wojskowej nr 3362 i jednostek jej podległych oraz zaproszonych gości”. Zob. stowarzyszenie.sowa.pl/index.php/2011/04/25-10-2010-r/ (wejście 1 VIII 2011 r.). W tym kontekście

II

Według teoretyków i ideologów markszystowskich armie państw komunistycznych były „siłami zbrojnymi nowego typu”. Świadomie zrywały z dawną „burżuazyjną armią” i jedynie wybiórczo, w ramach procesu legitymizacji władzy, inkorporowały narodowe tradycje wojskowe³. W doktrynie komunistycznej dwie funkcje określały charakter „armii socjalistycznej”: na zewnątrz miała bronić integralności terytorialnej, interesów państwa i całego Imperium Sowieckiego, wewnątrz zaś była „instrumentem ochrony ustroju socjalistycznego”⁴.

Przez cały okres swojego istnienia Ludowe Wojsko Polskie (1943–1990) z powodzeniem realizowało obie funkcje i było armią „nowego typu”, która nie mieściła się w jakiegokolwiek z dotychczasowych tradycji polskiego oręża. Początkowo było faktycznie „Polską Dywizją Armii Czerwonej”⁵, którą w ramach „sojuszniczej pomocy kadrowej” zasilili oficerowie sowieccy. Bezpośredni nadzór sowiecki zniknął stopniowo po 1956 r., ale do końca istnienia Polski Ludowej, a nawet dłużej, gdyż Układ Warszawski funkcjonował do lipca 1991 r., LWP podporządkowane było Moskwie. Sowietci narzucili własną doktrynę wojenną, system szkolenia i kształcenia kadr oficerskich (w dużej mierze w akademiach ZSRS) oraz tradycję⁶. Sowiecki charakter LWP był szczególnie widoczny w wywiadzie wojskowym, który realizował przede wszystkim wytyczne GRU. Jego główny obszar działania (Niemcy, Dania i kraje Beneluxu) pokrywał się z kierunkiem planowanej ofensywy tzw. Frontu Nadmorskiego należącego do Zachodniego Kierunku Działañ Wojennych wojsk Układu Warszawskiego⁷. W tym sensie, zgodnie z tytułem ni-

godny podkreślenia jest fakt, że członkiem Stowarzyszenia „Sowa”, któremu prezesuje gen. Marek Dukaczewski, jest znany z fałszowania historii Polski płk dr Zbigniew Kumoś, autor m.in. książek o Związku Patriotów Polskich.

³ Por. M. Zaremba, *Komunizm, legitymizacja, nacjonalizm. Nacjonalistyczna legitymizacja władzy komunistycznej w Polsce*, Warszawa 2001; J. Wawrzyniak, *ZBoWiD i pamięć drugiej wojny światowej 1949–1969*, Warszawa 2009; Ł. Polniak, *Patriotyzm wojskowy w PRL w latach 1956–1970*, Warszawa 2011.

⁴ Por. J. Wiatr, *Socjologia wojska*, Warszawa 1982, s. 325 i nast. Prezentuję tu nieco zmodyfikowaną formę definicji funkcji wojska w państwie komunistycznym, gdyż w teoretycznych rozważaniach marksistów (z lat 70. i 80.) rolę Imperium Sowieckiego traktuje się niejako drugoplanowo, akcentując przede wszystkim „narodowy” charakter każdej z armii państw komunistycznych.

⁵ AAN, Akta Bolesława Geberta, sygn. 493/9, Stanowisko attaché wojskowego RP w Stanach Zjednoczonych płk. Włodzimierza Onacewicza w sprawie 1. Polskiej Dywizji Piechoty im. T. Kościuszki, Waszyngton, 7 VII 1943, k. 4.

⁶ Jak podaje Paweł Piotrowski, w Głównym Zarządzie Informacji centralnym świętem był 20 grudnia obchodzony na pamiątkę powstania Czeka 20 XII 1917 r. Zob. P. Piotrowski, *Sprawa współpracy Wojciecha Jaruzelskiego z Informacją Wojskową. Rekonesans archiwalny*, „Biuletyn IPN”, 2007, nr 1–2, s. 116.

⁷ A. Paczkowski, *Wojsko Polskie w Układzie Warszawskim. Od marzeń o „Polskim Froncie” do rzeczywistości stanu wojennego*, „Zeszyty Historyczne”, 2007, z. 161, s. 156–161.

niejszej książki, było to *Długie ramię Moskwy*. Potencjał LWP (drugi co do wielkości w całym Układzie Warszawskim⁸) i jego planowany udział w przyszłej wojnie przeciwko Zachodowi sprawiały, że armia PRL stała się głównym gwarantem wpływów i kontroli sowieckiej nad Polską. Według danych z 1980 r., w okresie pokoju (czas „P”) w siłach zbrojnych PRL służyło 394 500 oficerów i żołnierzy, zaś w okresie planowanej wojny (czas „W”) stan liczebny LWP miał wzrosnąć do 610 000⁹.

Wierność Związkowi Sowieckiemu oraz wypływająca z doktryny komunistycznej „wewnętrzna funkcja” LWP stały się także podstawą licznych interwencji wymierzonych przeciwko własnemu narodowi. Pacyfikacja podziemia niepodległościowego, walka z emigracją, udział w stalinowskich represjach i mordach sądowych, fałszowanie historii, sowietyzacja kultury, prześladowanie Kościoła katolickiego, brutalne dławienie społecznego oporu w Czerwcu '56, Marcu '68, Grudniu '70 i Grudniu '81 czy wreszcie niezwykle ostre represje sądowe dekady lat 80. złożyły się na tradycję LWP¹⁰. Uzupełnia ją wynikający z „funkcji zewnętrznej” najazd na Czechosłowację w 1968 r. i wsparcie udzielane ruchom komunistycznym na całym świecie, a nawet terrorystom arabskim¹¹.

Zob. tabela: *Podział Europy na teatry działań wojennych wg Układu Warszawskiego*, [w:] F. Puchała, *Sekrety Sztabu Generalnego pojałtańskiej Polski*, Warszawa 2011, s. 154 [także s. 176–183].

⁸ Według danych przytoczonych przez gen. Franciszka Puchałę (*ibidem*, s. 210–211), ogólny potencjał militarny PRL w 1980 r. w zakresie wojsk lądowych przedstawiał się następująco: czołgi średnie — 3400; transportery opancerzone — 3145; wojska raketowe i artyleria — 30 wyrzutni raket operacyjno-taktycznych, 52 wyrzutnie raket taktycznych, 280 wyrzutni wieloprowadnicowych, 120 haubic samobieźnych, 1340 armat i haubic holowanych, 550 moździerzy; artyleria przeciwpancerna — 950 wyrzutni przeciwpancernych pocisków kierowanych, 30 dział samobieźnych i 650 dział. Wojska lotnicze: samoloty bojowe i transportowe — 848 samolotów myśliwskich, 435 samolotów myśliwsko-bombowych i myśliwsko-szturmowych; śmigłowce — 334; wyrzutnie raket przeciwlotniczych — 276. Marynarka wojenna: niszczyciele — 1, okręty podwodne — 4, małe okręty raketowe — 13, kutry torpedowe — 13, ścigacze okrętów podwodnych — 8, okręty patrolowe — 10, kutry patrolowe — 12, trałowce bazowe — 24, okręty desantowe — 33, kutry desantowe — 18. Powyższy potencjał uzupełniały Wojska Obrony Terytorialnej i Wojska Obrony Wewnętrznej, Wojska Ochrony Pogranicza i Nadwiślańskie Jednostki Wojskowe MSW. Zob. także *ibidem*, s. 399 [porównanie potencjału LWP z armiami sowiecką, czechosłowacką i NRD].

⁹ *Ibidem*, s. 210–211. W wojskach lądowych służyło 66,1% żołnierzy, w lotniczych — 26,8%, w marynarce wojennej — 7,1%. Przykładowo w 1953 r. stan osobowy LWP wynosił 360 222 żołnierzy (*ibidem*, s. 163).

¹⁰ Warto wspomnieć, że najwyższy wyrok w stanie wojennym wymierzył Sąd Marynarki Wojennej w Gdyni. W lutym 1982 r. skazał Ewę Kubasiewicz, bibliotekarkę Wyższej Szkoły Morskiej, na 10 lat więzienia za działalność w „Solidarności”.

¹¹ W rozdziale VI jest m.in. mowa o współpracy wywiadu wojskowego z Monzerem al-Kassarem, syryjskim handlarzem bronią skazanym w Stanach Zjednoczonych za terroryzm.

Wbrew tak bezsprzecznym faktom prominentni przedstawiciele elity dowódzkiej LWP z uporem twierdzą, że w ramach Zjednoczonych Sił Zbrojnych Układu Warszawskiego:

Wojsko Polskie zachowało i utwierdziło swe narodowe i patriotyczne oblicze¹².

Podobnie wypowiadał się gen. Tadeusz Wilecki, absolwent Akademii Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych ZSRS (w 1982 r.), który w latach 1992–1997 był szefem Sztabu Generalnego WP:

Nigdy nie odczuwałem, że jest to armia zwasalizowana. Miała polski ubiór, polską komendę, polskie znaki tożsamości. Kultywowała tysiącletnią tradycję oręża polskiego i nigdy nie odczuwaliśmy, że jesteśmy armią komukolwiek podporządkowaną¹³.

Zapraszani do prowadzenia wykładów w instytucjach Ministerstwa Obrony Narodowej wolnej Polski tłumaczą młodszej kadrze oficerskiej WP realia dawnego systemu (*sic!*). W lutym 2002 r. na forum Akademii Obrony Narodowej gen. Wojciech Jaruzelski tłumaczył, że w Układzie Warszawskim LWP było „heretycką wyspą” i znajdowało się „poza doktrynalną normą”¹⁴. Z lojalności wobec Sowietów uczynił natomiast największy atut i kapitał na przyszłość:

Głosy o wasalizacji, zniewoleniu, polskojęzycznych oddziałach, „zasługach” Kuklińskiego itp. równają się pomówieniu o koniunkturalizm, karierowiczostwo, a w najlepszym wypadku o karygodną ślepotę wielu tysięcy żołnierzy zawodowych, którzy *de facto* byli beneficjentami tamtego czasu — wtedy się kształcili, awansowali, rozwijali. Odrzucam taką interpretację. Kadra Wojska Polskiego, w każdym jego historycznym wcieleniu, godnie, sumiennie spełniała swą patriotyczną powinność. Jest kadrą solidną. W tym rozumieniu, iż **jeśli była lojalna, a nie dwulicowa w przeszłości, w byłym sojuszu, to można mieć do niej zaufanie** [podkreślenie — S.C.], można na nią liczyć również w nowych sojusznicznych realiach¹⁵.

Jest rzeczą znamionną, że wspomniany przez Jaruzelskiego płk Ryszard Kukliński stał się dla korpusu oficerskiego ukształtowanego w PRL prawdziwym wyrzutem sumienia. Kategorycznie napiętnowana przez Jaruzelskiego postawa

¹² A. Jasiński, *Wojsko Polskie w Układzie Warszawskim*, „Dziś”, 1999, nr 7, s. 89.

¹³ *Jako generał wiem, jak wygrać, i wygram...*, [rozmowa z gen. Tadeuszem Wileckim], „Emaus 2000”, nr 3, 2000, s. 3. Zob. także: P. Raina, *Tadeusz Wilecki: nie dzielcie polskiej krwi*, Warszawa 2000.

¹⁴ W. Jaruzelski, *Suwerenność w Układzie Warszawskim*, „Dziś”, 2002, nr 5, s. 25.

¹⁵ *Ibidem*, s. 21.

płk. Kuklińskiego nie mogła zmieścić się w żadnej z generalskich narracji. Kukliński świadomie zerwał z lojalnością wobec Moskwy i obnażył zwasalizowaną przez Sowieców kadrę dowódczą LWP. Jego przypadek, mimo że przecież nieodosobniony¹⁶, przyczynił się do wytworzenia masy krytycznej i stał się znakiem sprzeciwu. Przykład oficera, który podobnie jak inni przeszedł szkolenie w Związku Sowieckim, a jednak samotnie podjął próbę wyrwania Polski z trwającej przez dziesięciolecie zależności od Moskwy, demaskował hipokryzję dowództwa LWP i agresywne plany Układu Warszawskiego wobec Zachodu. Nie mógł więc zyskać akceptacji wśród oficerów, którzy mimo interwencji w Czechosłowacji w 1968 r. czy masakry Grudnia '70, nie mieli odwagi sprzeciwić się narzuconemu systemowi, a obecnie utrwalają peerelowski mit „suwerennej armii”. W ramach unieważniania jego zasług absolwent Akademii Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych ZSRS i wieloletni oficer Sztabu Generalnego LWP/WP (1980–2001!) gen. Franciszek Puchała bez większych wątpliwości, choć w jego przypadku wydaje się to szczególnie groteskowe, uznał ostatnio Kuklińskiego za agenta GRU¹⁷. Jest to z jego strony rodzaj osobistego odwetu, gdyż ujawniony przez Amerykanów raport Kuklińskiego z 4 grudnia 1980 r. dowodzi, że Puchała konsultował z Sowiecami plan interwencji wojsk Układu Warszawskiego w Polsce:

Na polecenie ministra obrony Jaruzelskiego, gen. Hupałowski i płk Puchała zatwierdzili w siedzibie Sztabu Generalnego ZSRR plan wprowadzenia (pod pretekstem manewrów) oddziałów Armii Czerwonej, armii NRD i armii czechosłowackiej na terytorium Polski [podkreślenie — S.C.]. Z gotowych planów, które zostały im przedstawione do wglądu i częściowego skopiowania, jasno wynika, że mają zostać wysłane trzy armie radzieckie w liczbie piętnastu dywizji, jedna czechosłowacka w liczbie dwóch dywizji oraz sztab i jedna dywizja z Niemiec Wschodnich. W sumie w pierwszej fazie operacji weźmie udział osiemnaście dywizji wojsk interwencyjnych. Do armii czeskiej i wschodnioniemieckiej dołączą dodatkowo cztery dywizje (polska 5 i 11 dywizja pancerna oraz 4 i 12 dywizja zmechanizowana). Termin gotowości do przekroczenia granic Polski wyznaczono na 8 grudnia. W chwili obecnej przedstawiciele „bratnich armii” w cywilnym przebraniu przeprowadzają rozpoznanie dróg przemarszu, poligonów oraz rejonów planowanej operacji¹⁸.

¹⁶ W samym Zarządzie II Sztabu Generalnego odnotowano w latach 1960–1986 kilkadziesiąt dezercji i zrad, w tym kilku wysokich rangą oficerów Centrali wywiadu. Zob. m.in. tabela nr 21: *Analiza wysp, zrad, dezercji i prób werbunków pracowników kadrowych i aparatu nielegalnego Zarządu II Sztabu Generalnego WP za lata 1960–1986 opracowana przez Oddział VI Szefostwa WSW.*

¹⁷ F. Puchała, *op. cit.*, s. 66. Według Puchały, który powołał się m.in. na artykuł z „Niezawisimoje Wojennoje Obozrienije” (*Kukliński — as CIA i GRU*), Kukliński miał być podwójnym szpiegiem — CIA i GRU. Badacze nie mają możliwości potwierdzenia tych rewelacji z uwagi na niedostępność materiałów służb sowieckich.

¹⁸ B. Weiser, *Ryszard Kukliński. Życie ściśle tajne*, Warszawa 2005, s. 197.

Z wynurzeniami komunistycznych generałów próbował swego czasu polemizować Andrzej Paczkowski, pisząc na łamach paryskich „Zeszytów Historycznych”:

Gdy czyta się wspomnienia polskich generałów, można odnieść wrażenie, iż zajmowali się głównie — a w każdym razie często — próbami wyrwania swojego wojska spod bezpośredniego wpływu Moskwy. Gdy czyta się dokumenty, rzeczy wyglądają jednak trochę inaczej. Rzecz jasna, generałowie chcieli mieć większe, niż mieli, pole manewru, ale przecież nie przychodziło im do głowy, że można przekroczyć granice lojalności — wobec własnej partii i wobec wielkiego sojusznika. Byli niezadowoleni z ograniczonych możliwości, jakie mieli, ale zarazem zdawali sobie zapewne sprawę, że są skromnym dodatkiem do Armii Sowieckiej. W końcu polski wkład do budżetu Układu Warszawskiego wynosił w połowie lat osiemdziesiątych nie więcej niż 13,5%. Być może poczucie zależności i wynikającą z tego frustrację rekompensował im fakt, że była to jednak armia imperium o globalnych ambicjach. I zasięgu¹⁹.

Trzeba przyznać, że prawda o sowieckim charakterze LWP z trudem przebija się do świadomości Polaków. Jest to m.in. oznaka słabości polskiej historiografii wojskowej. Mit LWP jako rezerwuaru sił „narodowych i patriotycznych” był upowszechniany już w czasach PRL. Według niego sprawcą największych nieszczęść i eksponentem wpływów sowieckich w Polsce była przede wszystkim cywilna bezpieka, którą powstrzymać mogło jedynie wojsko. Przykładem takiego myślenia była postawa emigracyjnego polityka i publicysty Wiktora Trościanki, który wspólnie ze swoimi przyjaciółmi ze Stronnictwa Narodowego doszedł do przekonania, że w wyniku „oczyszczenia kierowniczej kadry WP z elementów antynarodowych” w latach 1967–1968 armia PRL stała się ostoją narodowych tradycji i realizatorem suwerennej polityki polskiej²⁰. W kraju podobne poglądy także zyskiwały poklask²¹. Paradoksalnie masakra grudniowa 1970 r. wzmocniała ten sposób rozumowania. W społeczeństwie coraz częściej powtarzano opinie, jakoby w grudniu 1970 r. wojsko odmówiło wykonania rozkazu władz partyjnych, by strzelać do demonstrantów²². Wojciech Jaruzelski, który zajmował wówczas stanowisko ministra obrony narodowej i w rzeczywistości kierował operacją wyprowadzenia wojska na ulice miast, miał rzekomo przyplącić

¹⁹ A. Paczkowski, *Wojsko Polskie w Układzie Warszawskim...*, s. 161. Polemicznie wobec pamiętnikarskich wynurzeń W. Jaruzelskiego wystąpił ostatnio Piotr Gontarczyk: *Operacja „Wallenrod”, Rzeczpospolita*, 27 VII 2011.

²⁰ P. Machcewicz, „*Monachijska menażeria*”. *Walka z Radiem Wolna Europa 1950–1989*, Warszawa 2007, s. 203.

²¹ Por. S. Cenckiewicz, „*Endekoesbecja*”. *Dezintegracja Polskiego Związku Katolicko-Społecznego w latach 1982–1986*, [w:] *idem, Śladami bezpieki i partii...*, s. 421–561.

²² Będąc mieszkańcem Gdyni, a później Gdańska, od najmłodszych lat słyszałem tego typu opinie powtarzane w rodzinie, przez księży i nauczycieli.

to aresztem domowym²³. I choć to nieprawda, to nawet uczestnicy rewolty grudniowej przez lata upowszechniali mit nieskazitelnej armii, twierdząc m.in., że na Wybrzeżu broni palnej używali wyłącznie milicjanci przebrani w wojskowe mundury²⁴. Również w stanie wojennym, w środowiskach antykomunistycznego ruchu oporu pojawiały się opinie o „synach narodu polskiego” z LWP, którzy nigdy nie będą strzelać do swoich rodaków²⁵. Dywagowano o wewnętrznych podziałach wśród kadry oficerskiej i snuto nierealne wizje „pozyskania wojska dla prac narodowych i niepodległościowych”. Trudno dzisiaj rozsądzić, które z tych postaw i głosów były li tylko opozycyjną naiwnością, a które efektem dezinformacji tajnych służb.

Wypracowany przy okrągłym stole model transformacji ustrojowej, którego istotą była ciągłość, a nie zerwanie z PRL, jedynie wzmocnił pozytywny lub przynajmniej niejednoznaczny wizerunek LWP. Tadeusz Kosobudzki wspominał, że po 1989 r. środowisko służb wojskowych cieszyło się sporą estymą w Ministerstwie Spraw Zagranicznych²⁶. Skoro dawny opozycjonista Adam Michnik uznał po 1989 r., że Jaruzelski „wrażał patriotyzm ludzi, którzy byli przeświadczeni, że dla jałtańskiego porządku nie ma rozwiązań alternatywnych”²⁷, to tym bardziej nie powinno nas dziwić, że najważniejsze instytucje wojskowe nadal są kontynuatorami tradycji wojskowych PRL²⁸. MON wspiera stowarzyszenia byłych oficerów LWP, w tym m.in. grupujący członków Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego Klub Generałów WP²⁹. Od wielu lat ciągłość personalno-instytucjonalną z LWP bez kompleksów akcentuje Sztab Generalny WP³⁰. Natomiast wszelkie „kontrowersje” związane z udziałem armii w krwawych pacyfikacjach

²³ M. Kosman, *Los Generała. Wokół medialnego wizerunku Wojciecha Jaruzelskiego*, Toruń 2008, s. 94.

²⁴ Por. J. Eisler, *Przedślowie*, [w:] E.J. Nalepa, *Wojsko Polskie w Grudniu 1970*, Warszawa 1990, s. 9; *ibidem*, relacja K. Szołocha, s. 158.

²⁵ L. Konieczny, *Żandarm czy żołnierz polski*, „Reduta”, 1982, nr 4, s. 3.

²⁶ T. Kosobudzki, *Bezpieka w MSZ. Służby specjalne w polityce zagranicznej RP w latach 1989–1997*, Kielce–Warszawa 1998, s. 32. Także Lech Kaczyński wspominał o wpływach wojskowych tajnych służb w MSZ. Zob. Ł. Warzecha, *Lech Kaczyński. Ostatni wywiad*, Warszawa 2010, s. 139. W ostatnim czasie pojawiły się na łamach prasy informacje o oficerach i współpracownikach Zarządu II zatrudnionych obecnie w MSZ. Zob. C. Gmyz, *MSZ — strefa skomunizowana*, „Uważam Rze”, 25–31 VII 2011.

²⁷ Cyt. za: P. Śpiewak, *Pamięć po komunizmie*, Gdańsk 2005, s. 188.

²⁸ W sferze symbolicznej kontynuację tradycji LWP widać chociażby w wystroju Sali Tradycji Akademii Obrony Narodowej w Rembertowie, gdzie m.in. czci się pamięć komunistycznych komendantów tej uczelni z lat 1947–1990.

²⁹ T. Szymborski, *Resort obrony pomaga generałom stanu wojennego*, „Rzeczpospolita”, 21 XI 2006.

³⁰ Na niwie paranaukowej wyrazem tego jest książka wydana pod patronatem Sztabu Generalnego WP, przygotowana przez wysokich rangą oficerów LWP: *Sztab Generalny (Główny) Wojska Polskiego 1918–2003*, red. nauk. T. Panecki, F. Puchała, J. Szostak, Warszawa 2003.